

УДК 330.35

*Т. Л. Томнюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та підприємництва,
Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету, м. Чернівці*

ФАКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

*T. L. Tomniuk
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Chernivtsi Institute of Trade and Economics of Kyiv National Economic and Trade University,
Chernivtsi*

FACTORS SUPPORTING ECONOMIC GROWTH IN UKRAINE

В статті проаналізовано окремі індикатори економічного розвитку України. На основі показників динаміки ВВП та ВВП на душу населення, продемонстровано кризові явища. Визначено взаємопов'язаність факторів економічного зростання, основними з яких є праця, земля, капітал, підприємницькі здібності, продуктивність праці. Аргументовано, що найважливішим фактором економічного зростання в Україні є капітал (капіталовкладення або інвестиції), який має бути залучений для загальної активізації підприємницької діяльності, проведення структурних перетворень в національному господарстві, технологічного і технічного переоснащення, модернізації діючих виробництв, подолання сировинної спрямованості економіки, розвитку виробничої інфраструктури, підготовки і перепідготовки висококваліфікованих кадрів.

До числа основних факторів, що стримують інвестиційну активність та які потребують усунення, належать: незадовільний стан фінансового ринку та грошово-кредитне регулювання; корупція; політична нестабільність; відсутність дієвих механізмів податкового стимулювання; надлишкові адміністративні бар'єри; зростання державного боргу; недостатній правовий захист вітчизняних та іноземних інвесторів; незадовільна інфраструктура; недостатньо освічена робоча сила; недостатній потенціал для інновацій; злочинність.

Запропоновано заходи щодо збільшення обсягів інвестицій в економіку України та стимулювання національного виробництва.

The separate indicators of economic development of Ukraine are analyzed in the article. Based on indicators of GDP and GDP per capita dynamics, crisis phenomena have been demonstrated. Interdependence of economic growth factors, the main of which is labor, land, capital, entrepreneurship, labor productivity, is determined. It is argued that the most important factor of economic growth in Ukraine is capital (investment) that should be involved in the general activation of entrepreneurial activity, providing structural transformation in the national economy, technological and technical re-equipment, modernization of existing production, overcoming the raw-material orientation of the economy, the development of production infrastructure, training and retraining of highly skilled personnel.

Among the main factors inhibiting investment activity, and which is in need to be removed, include: unsatisfactory financial market conditions and monetary regulation; corruption; political instability; lack of effective tax incentive mechanisms; redundant administrative barriers; growth of government debt; insufficient legal protection of domestic and foreign investors; unsatisfactory infrastructure; insufficiently educated labor force; insufficient potential for innovation; criminality. Measures to increase the volume of investments into the Ukrainian economy and stimulate national production are proposed.

Ключові слова: економічне зростання, інвестиційна активність, інвестиції, заощадження, накопичувальна система пенсійного страхування.

Keywords: economic growth, investment activity, investment, savings, accumulation system of pension insurance.

Постановка проблеми. Одним з головних пріоритетних завдань нашої держави є прискорення економічного розвитку країни через конструктивну перебудову і модернізацію національного господарства, оптимальне і ефективне використання природних, мінерально-сировинних і трудових ресурсів, інтелектуального і науково-технічного потенціалу. Відсутність ефективної стратегії розвитку України обумовлює незадовільний стан соціально-економічних перетворень в країні. У зв'язку з цим дослідження факторів забезпечення економічного зростання набуває особливого значення, що зумовлює актуальність та своєчасність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню тенденцій економічного розвитку України та визначенню стратегії економічного зростання в Україні присвячено фундаментальні праці ряду вітчизняних науковців, зокрема В. Геєця [1], Б. Данилишина [2], А. Жаліла [3], Л. Проданової [4] та інших. Однак через швидку зміну внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на динаміку економічного розвитку країни, та невирішеність проблем, що перешкоджають економічному зростанню, дане питання не втрачає актуальності та потребує подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення тенденцій економічного розвитку України та визначення факторів стимулювання економічного зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічне зростання – це довготривале кількісне та якісне збільшення реального національного доходу при обмеженості ресурсів з метою забезпечення суспільного добробуту в країні та забезпечення нагромадження капіталу у необхідних розмірах.

Одним з найважливіших індикаторів соціально-економічного розвитку країни є валовий внутрішній продукт (ВВП), який відображає кінцеву ринкову вартість усіх товарів та послуг, які вироблені на території країни в усіх галузях економіки за рік для споживання, експорту і накопичення. Враховуючи залежність нашої економіки від курсу дол. США (що обумовлено високою часткою імпорту в Україну товарів, сировини, напівфабрикатів, енергоресурсів), розглянемо цей показник в доларовому еквіваленті (рис. 1).

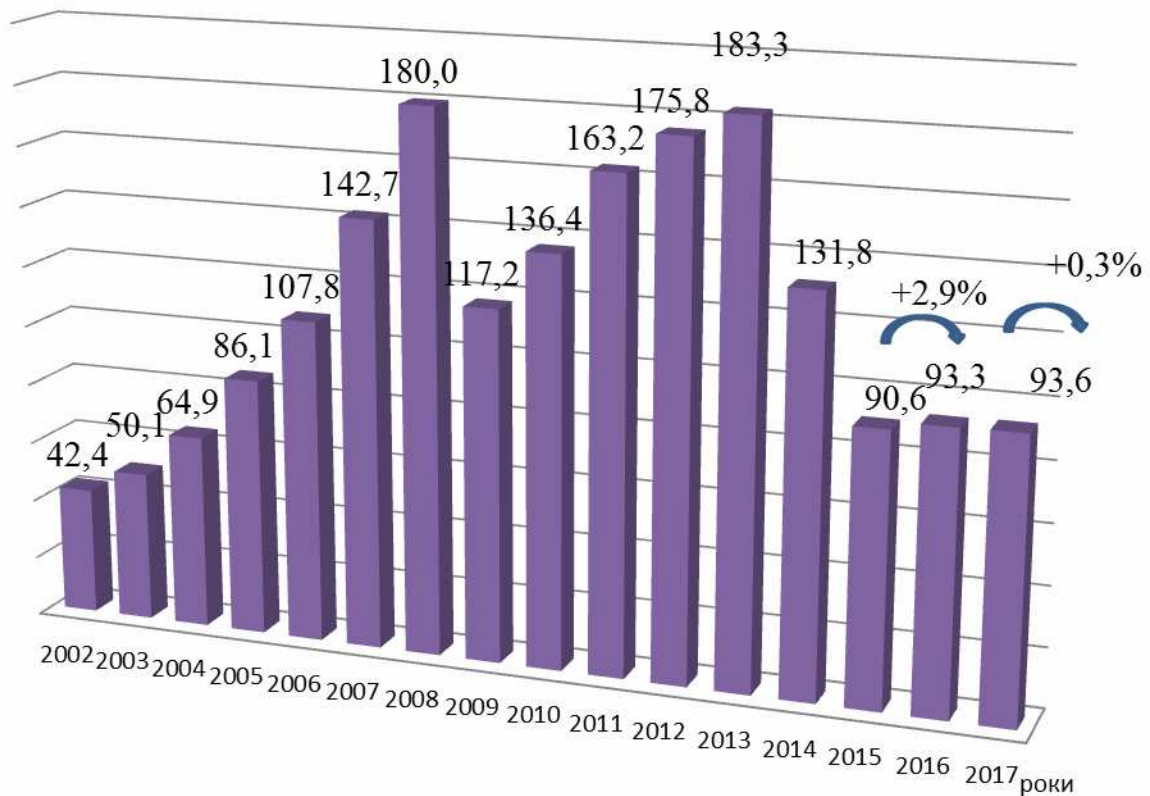

Рис. 1. Динаміка ВВП України за 2002–2017 роки (млрд. дол. США)*
 *складено за даними Національного банку України

Динаміка ВВП демонструє кризові явища в економіці України. Найвищі показники ВВП характерні для передкризових 2008 та 2013 років. Починаючи з 2015 року відновлюється позитивна динаміка щодо ВВП, проте зростання є вкрай незначним: +2,9% у 2016 р. та 0,3% у 2017 р. У результаті за підсумками 2017 року за показником ВВП Україна не досягла навіть результату 2006 року.

Щодо офіційних даних Державної служби статистики, зміна реального ВВП України (у % до попереднього року) демонструє стає економічне зростання у 2002–2008, 2010–2012 роках (рис. 2).

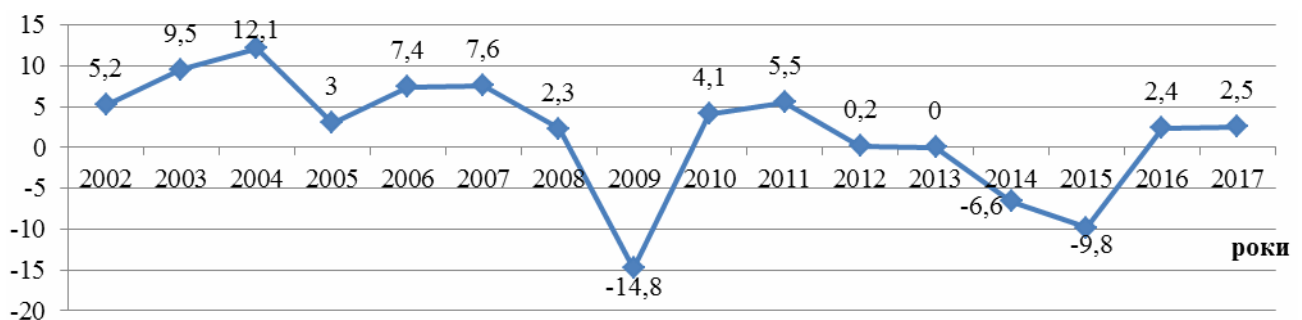

Рис. 2. Зміна реального ВВП України (у % до попереднього року)*
 *складено за даними Державної служби статистики України

Економічна політика 2009, 2013–2015 років обумовила нівелювання позитивних зрушень в економічній динаміці України, а тому питання пошуку шляхів активізації економічного зростання є невідкладним.

Існує ряд факторів економічного зростання, основними з яких є праця (кількість і якість трудових ресурсів), земля (кількість і якість природних ресурсів), капітал (капіталовкладення або інвестиції) з урахуванням технічного рівня засобів виробництва, який забезпечується науково-технічним прогресом, підприємницькі здібності (їх розуміють не тільки як господарську діяльність підприємців, а й як господарський механізм, який може сприяти або гальмувати економічний розвиток), продуктивність праці [5]. Всі фактори тісно пов'язані між собою. З одного боку, високі темпи економічного зростання можливі за наявності і раціонального використання виробничих ресурсів, досягнень в галузі науки і техніки, але обмеженість природних ресурсів його стримує. З іншого боку, країна може володіти багатими природними ресурсами, але не мати коштів для їх освоєння. В питанні наявності кваліфікованої робочої сили Україна володіє суттєвим

потенціалом. Українці – освічена нація, яка є мобільною до підвищення кваліфікації та перекваліфікації. Проте девальвація гривні впродовж останніх років обумовила ситуацію, коли робоча сила в Україні стала найдешевшою серед європейських країн (середня заробітна плата близько 135 євро (для прикладу, найменш оплачувані сусіди: Молдова – 181 євро, Болгарія – 333 євро, Білорусь – 353 євро, Румунія – 395 євро [6, с. 270]), а низький рівень оплати праці стимулює трудову міграцію, в т.ч. висококваліфікованих працівників.

Отже, на нашу думку, найважливішим фактором економічного зростання для України є капітал (капіталовкладення або інвестиції), який має бути залучений для загальної активізації підприємницької діяльності, проведення структурних перетворень в національному господарстві, технологічного і технічного переоснащення, модернізації і перепрофілювання діючих виробництв, подолання сировинної спрямованості економіки, розвитку виробничої інфраструктури, підготовки і перепідготовки висококваліфікованих кадрів, що відповідають вимогам міжнародного стандарту.

Рівень інвестиційної активності має суттєвий вплив на обсяг національного доходу суспільства, від його динаміки залежить чимало макропропорцій у вітчизняній економіці. Щодо формування інвестиційного капіталу для проведення структурних зрушень в економіці, необхідно враховувати здатність країни мобілізувати як внутрішні, так і зовнішні інвестиційні ресурси.

Основними чинниками, що зумовлюють підвищення інвестиційної активності є:

- збільшення інвестиційних ресурсів населення за рахунок зростання реальних грошових доходів;
- покращення фінансового становища суб'єктів господарювання;
- формування позитивного інвестиційного іміджу України.

Про погіршення можливостей населення до заощаджень свідчить і низький рівень валового продукту на душу населення (рис. 3): за підсумками 2017 року ВВП на душу населення становив 2205 дол. США, що у 1,8 рази менше максимального за історію України показника 2013 р. та становить 95,7% показника 2006 року.

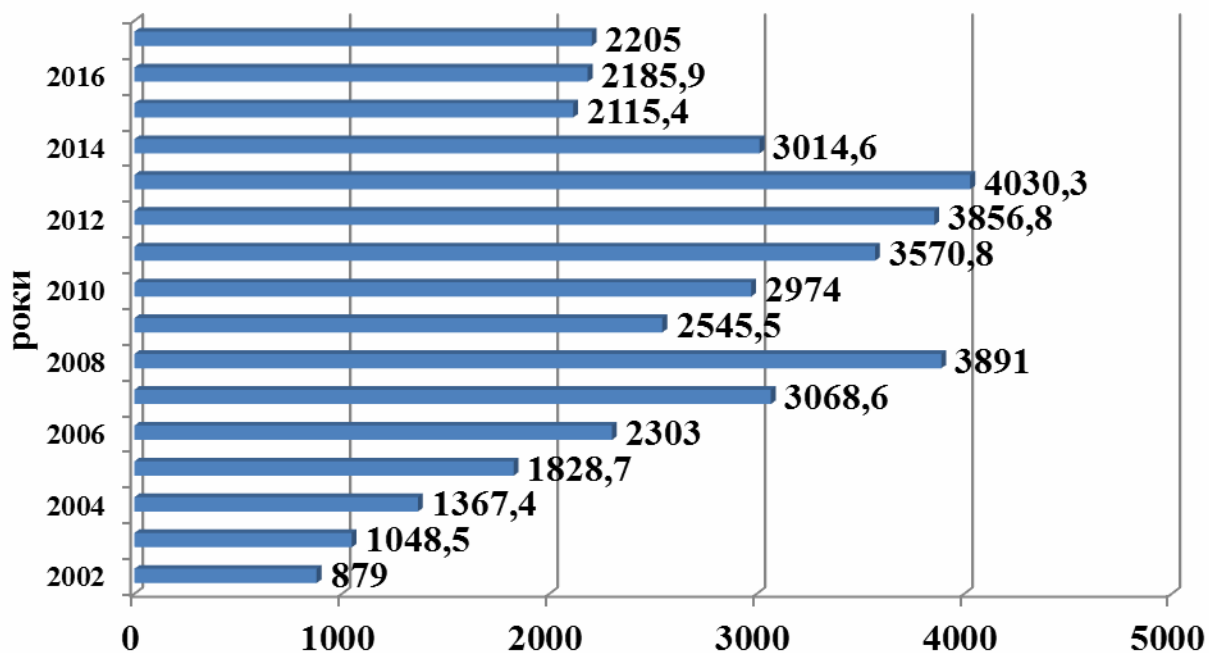

Рис. 3. Динаміка ВВП на душу населення в Україні за 2002–2017 роки (дол. США)*

*Складено за даними Міністерства фінансів України

Критична ситуація і щодо мобілізації в Україні прямих іноземних інвестицій: на початок 2018 року їх обсяг зменшився порівняно з початком 2014 року на 27,1% (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україну (млн. дол. США) [7]

До числа основних факторів, що стримують інвестиційну активність, та які потребують усунення, належать:

1. Незадовільний стан фінансового ринку та грошово-кредитне регулювання. Так, стан розвитку фінансового ринку у рейтингу «Індекс глобальної конкурентоспроможності 2015–2016» [8] оцінюється як 121 місце серед 140 країн, «Індекс глобальної конкурентоспроможності 2017-2018» [9] – 120 місце серед 137 країн. Головними чинниками, що обумовлюють такий низький рейтинг стали: інфляція, дорогі кредитні ресурси (за даними НБУ середньозважена відсоткова ставка за корпоративними гривневими кредитами станом на 06.06.2018 року – 15,4%), надійність банків (135 місце серед 137 країн), валютне регулювання.

2. Корупція (Україна у дослідженні Transparency International «Індекс сприйняття корупції» за 2017 рік посіла 130 місце зі 180 країн, ставши найкорумпованішою країною Європи (не враховуючи Росію) [10]).

3. Політична нестабільність.

3. Неєфективне податкове регулювання: відсутність дієвих механізмів податкового стимулювання інвестиційної активності при збереженні високого податкового навантаження на бізнес, нестабільність податкового законодавства.

4. Надлишкові адміністративні бар'єри для підприємницької діяльності.

5. Зростання державного боргу (за даними Міністерства фінансів України станом на 30.04.2018 року – 2 трлн. грн. або 77 млрд. дол. США).

6. Недостатній правовий захист вітчизняних та іноземних інвесторів.

7. Незадовільна інфраструктура (за оцінками експертів Світового економічного форуму, Україна займає 132 місце в світі за рівнем розвитку автомобільних доріг. Крім того, понад 9,6 тис. мостів за технічними параметрами не відповідають вимогам сучасних норм і фактичному навантаженню, 1923 мости потребують термінового ремонту, а 86 мостів перебувають в аварійному стані [11]);

8. Недостатньо освічена робоча сила.

9. Недостатній потенціал для інновацій.

10. Злочинність (за даними Всесвітнього економічного форуму "Конкуренція у подорожі й туризмі - 2017" Україна увійшла до десятки країн з найнижчим рівнем безпеки, займаючи 127 місце зі 136 поруч із такими країнами, як Гондурас, Кенія, Єгипет, Венесуела, Нігерія, Пакистан, Сальвадор, Ємен та Колумбія [12]).

Вирішення зазначених проблем сприятиме покращенню позицій у світових рейтингах, а, отже, сприятиме притоку іноземних інвестицій, активізації діяльності економічних суб'єктів, створенню нових робочих місць, зростанню податкової бази та надходжень до бюджетів і фондів соціального страхування, підвищенню рівня доходів населення.

Певні кроки в цьому напрямку вже здійснюються, зокрема урядом України визнано необхідність модернізації інфраструктури як передумову розвитку економіки. Затверджено Концепцію Державної цільової економічної програми розвитку автомобільних доріг загального користування державного значення на 2018-2022 роки [11].

Наступним пріоритетом урядових дій має стати відмова від моделі «Україна – експортер сировини» та підтримка експорту товарів з високою часткою доданої вартості (зокрема через укладання міждержавних угод, надання інформаційно-консультативних послуг виробникам-експортерам, здійснення їх юридичного та методологічного супроводу).

Враховуючи привабливість для іноземного інвестора технологічно зорієнтованих ринкових економік, у контексті боротьби за іноземний капітал необхідно нарощувати виробництво й експорт високо- і середньотехнологічних товарів. Розв'язання цього завдання пов'язано з оновленням промислового потенціалу України, підвищенням його технологічного рівня, зі структурною перебудовою промисловості України. Саме тому наступним пріоритетом мають стати заходи державної підтримки, спрямовані на розвиток виробництва (кредитна підтримка, податкові стимули).

Щодо стимулювання імпортозаміщення як додаткового джерела зростання національного виробництва, доречним є використання такого методу нетарифного протекціонізму у сфері ЗЕД, як вимога про вміст місцевих компонентів. Цей метод прихованої торгової політики припускає законодавче встановлення частки кінцевого продукту, що повинна вироблятися місцевими виробниками, у випадку призначення товару для продажу на внутрішньому ринку. Зазначене сприятиме інтенсифікації прийняття рішення нерезидентами щодо реєстрації структурних підрозділів в Україні, які, щонайменше, виконуватимуть певні виробничі (збірні, змішувальні, пакувальні і т.д.) функції з перспективою повноцінного виробництва в Україні.

Щодо інвестиційної активності населення, зазначимо, одним із найефективніших механізмів трансформації заощаджень населення в інвестиції в економічно розвинутих країнах стало впровадження накопичувальної системи пенсійного страхування. Найбільші активи накопичувальної пенсійної системи мають США — 22,5 трлн. дол. США, Великобританія — 2,9 трлн. дол. США, Австралія — 1,6 трлн. дол. США, Канада — 1,6 трлн. дол. США, Нідерланди — 1,3 трлн. дол. США, Швейцарія — 0,6 трлн. дол. США, Фінляндія — 199 млрд. дол. США [13].

В Україні наразі не запроваджено загальнообов'язкового накопичувального рівня пенсійного страхування. Для впровадження обов'язкової накопичувальної системи необхідно насамперед забезпечити стабільність фінансової та грошово-кредитної системи України. Першочерговими у економічній політиці держави мають стати антиінфляційні заходи, адже забезпечення стійкості грошового обігу, його впорядкування та стабілізація мають найважливіше значення для нормалізації товарно-ринкових відносин. Як засвідчила історія, різка девальвація гривні призводить до повної дестабілізації банківської системи, суттєвого зниження економічної активності та економічного колапсу загалом.

Крім того, важливою передумовою впровадження накопичувального рівня є нарощування бази обкладання пенсійними внесками через зростання зайнятості населення, підвищення рівня заробітної плати, її легалізацію.

Упровадження другого рівня пенсійного забезпечення в Україні можливе лише після загальної макроекономічної стабілізації, створення відлагодженої й ефективної системи державного нагляду та регулювання у цій сфері, зокрема через формування державних пріоритетів щодо мінімізації фінансових ризиків при інвестуванні пенсійних активів на довгострокову перспективу, запровадження системи гарантування пенсійних вкладів накопичувальної системи пенсійного страхування [14].

Висновки. Основними стратегічними напрямками забезпечення структурних зрушень в економіці України у напрямку сталого економічного зростання є:

- 1) підвищення інвестиційної активності;
- 2) подолання сировинної спрямованості економіки;
- 3) досягнення економічної незалежності за рахунок зниження імпорту на основі розвитку імпортозамінних виробництв;
- 4) розвиток виробничої інфраструктури;
- 5) технологічне і технічне переоснащення, модернізація і перепрофілювання діючих виробництв, в тому числі шляхом залучення іноземного капіталу;
- 6) підготовка і перепідготовка висококваліфікованих кадрів, що відповідають вимогам міжнародного стандарту.

Найважливішим фактором економічного зростання в Україні є інвестиційна активність, яка має бути спрямована на активізацію підприємницької діяльності, проведення структурних перетворень в національному господарстві, технологічного і технічного переоснащення, модернізацію діючих виробництв, подолання сировинної спрямованості економіки, розвиток виробничої інфраструктури, підготовки і перепідготовки висококваліфікованих кадрів, що відповідають вимогам міжнародного стандарту.

Для забезпечення інвестиційної привабливості в Україні мають бути створені певні передумови, зокрема в сфері оподаткування, захисту прав власності та інтересів всіх партнерів по бізнесу, політична стабільність та виважений економічний курс.

Література.

1. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. НАН України. Київ, 2015. 336 с.
2. Данилишин Б.М., Микитенко В.В. Феноменологічні альтернативи економічного зростання України: монографія. У 2 тт. Т.1. Київ: Нічлава, 2008. 336 с.
3. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. – Київ: НІСД, 2009. 336 с.
4. Проданова Л. В. Економічне зростання й економічний розвиток: забезпечення сталості економічної системи: монографія. Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім», 2011. 400 с.

5. Мельник Г. В., Чемерис Є. Т. Дослідження взаємозв'язку і взаємозалежності понять «економічне зростання» і «економічний розвиток». *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 2(48), С. 50–54. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/123510/6-Melnik.pdf?sequence=1> (дата звернення 8.06.2018).
6. Томнюк Т.Л. Податкова реформа в Україні: основні досягнення та напрями підвищення ефективності. *Бізнесінформ*. 2016. № 1. С. 267–271.
7. Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну за 2017 рік зросли на 4,3%. *FinPost*. 1.03.2018. URL: <https://finpost.com.ua/news/7371> <https://finpost.com.ua/news/7371> (дата звернення 8.06.2018).
8. Ukraine. Global Competitiveness Index. 2015-2016 edition. *World Economic Forum*. URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/economies/#economy=UKR> (дата звернення 8.06.2018).
9. Ukraine. Global Competitiveness Index. 2017-2018 edition. *World Economic Forum*. URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/countryeconomy-profiles/#economy=UKR> (дата звернення 8.06.2018).
10. Україна виявилася найкорумпованішою країною в Європі після Росії - Transparency International. TSN. 21.02.2018. URL: https://tsn.ua/ukrayina/ukrayina-viyavilasya-naykorumpovanishoyu-krayinoyu-v-yevropi-pislya-rosiyi-transparency-international-1113441.html?_ga=2.1999858.2100301807.1528038732-369694334.1520883402 (дата звернення 8.06.2018).
11. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку автомобільних доріг загального користування державного значення на 2018-2022 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. № 34-р / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/34-2018-p> (дата звернення 8.06.2018).
12. Туристична привабливість: Україна в десятці найбільш небезпечних країн. *Економічна правда*. 15.04.2017. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/04/15/623922/> (дата звернення 8.06.2018).
13. Мельничук В. Пенсійна реформа: спроба № 4. *Економічна правда*. 11.07.2017 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2017/07/11/626962/> (дата звернення 8.06.2018).
14. Томнюк Т.Л., Бикова Н.В. Світовий досвід функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування та перспективи його впровадження в Україні. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2014. Т 19. Вип. 5-6. С. 111–114.

References.

1. Heyets, V.M. (2015), *Innovatsijna Ukraina 2020: natsionalna dopovid* [Innovative Ukraine 2020: National Report], NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
2. Danylyshyn, B.M. and Mykytenko, V.V. (2008), *Fenomenolohichni al'ternatyvy ekonomichnoho zrostannia Ukrainy: Monohrafiia* [Phenomenological Alternatives to Ukraine's Economic Growth: Monograph.], vol. 1, Nichlava, Kyiv, Ukraine.
3. Zhalilo, Ya.A. (2009), *Teoriia ta praktyka formuvannia efektyvnoi ekonomichnoi stratehii derzhavy: monohrafiia* [Theory and practice of formation of an effective economic strategy of the state: a monograph], NISD, Kyiv, Ukraine.
4. Prodanova, L. V. (2011), *Ekonomichne zrostannia j ekonomichnyj rozvytok: zabezpechennia stalosti ekonomichnoi systemy: monohrafiia* [Economic Growth and Economic Development: Ensuring the Constancy of the Economic System: monograph], TOV «Skhidnyj vydavnychyj dim», Donetsk, Ukraine.
5. Melnyk, H. V. and Chemerys, Ye. T. (2017), "Investigation of the relationship and interdependence of the concepts of "economic growth" and "economic development", *Ekonomichnyj visnyk Donbasu*, [Online], vol. 2 (48), available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/123510/6-Melnik.pdf?sequence=1> (Accessed 8 June 2018).
6. Tomniuk, T.L. (2016), "Tax reform in Ukraine: the main achievements and directions of efficiency increase", *Biznesinform*, vol. 1, pp. 267–271.
7. Volumes of foreign direct investment in Ukraine in 2017 increased by 4.3% (2018), *FinPost*, available at: <https://finpost.com.ua/news/7371> (Accessed 8 June 2018).
8. Ukraine. Global Competitiveness Index. 2015-2016 edition (2016), *World Economic Forum*, available at: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/economies/#economy=UKR> (Accessed 8 June 2018).
9. Ukraine. Global Competitiveness Index. 2017-2018 edition (2018). *World Economic Forum*, available at: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/countryeconomy-profiles/#economy=UKR> (Accessed 8 June 2018).
10. Ukraine was the most corrupted country in Europe after Russia (2018), *Transparency International*. TSN, available at: https://tsn.ua/ukrayina/ukrayina-viyavilasya-naykorumpovanishoyu-krayinoyu-v-yevropi-pislya-rosiyi-transparency-international-1113441.html?_ga=2.1999858.2100301807.1528038732-369694334.1520883402 (Accessed 8 June 2018).
11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine " On Approval of the Concept of the State Target Economic Program for the Development of Public Utility Vehicles of State Importance for 2018-2022"", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/34-2018-p> (Accessed 8 June 2018).

12. Tourism attractiveness: Ukraine in the top ten most dangerous countries (2017), *Ekonomichna pravda*, available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/04/15/623922/> (Accessed 8 June 2018).
13. Melnychuk, V. (2017), "Pension reform: attempt No. 4", [Online], *Ekonomichna pravda*, available at: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2017/07/11/626962/>
14. Tomniuk, T.L. and Bykova, N.V. (2014), "World experience of functioning of the accumulation system of pension insurance and prospects of its introduction in Ukraine", *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova*, vol. 19, no. 5-6, pp. 111–114.

Стаття надійшла до редакції 08.06.2018 р.